שאלון 5391 – גמרא מסלול תושב"ע

מסכת בבא בתרא תשפ"ד – תשפ"ה

חומר הלימוד

<u>ללומדים 8 דפים</u>

הדפים מחולקים לכמה מקבצים:

1. **היזק ראיה, ביכנ"ס, מקיף וניקף**

   ב ע"א- ה ע"א (עד המשנה) [למעט: ג ע"א מהמילים: "לישנא אחרינא" (שבתוך הסוגרים), עד המילים: "אע"פ ששניהם רוצים, לא יחלוקו"].

2. **בני העיר וצדקה**

   ז ע"ב (משנה)- ט ע"א (עד: "ונוגשיך צדקה" שורה אחרונה בעמוד);

   י ע"א (מהמילים: "תניא היה ר' מאיר אומר" שורה שלישית בעמוד) – יא ע"א (עד המשנה)

3. **חינוך ותקנת יב"ג; הרחקה וגרמא בנזיקין**

   כ ע"ב (מהמשנה "חנות שבחצר") - כא ע"ב (עד המילים: "מותרה ועומד הוא")

   כב ע"ב (מהמשנה) - כג ע"א (עד המשנה)

[החומר הנוסף בין 6.5 דפים ל-8 דפים: ד, ב- ה, א; י ע"א (מהמילים: "תניא היה ר' מאיר אומר" שורה שלישית בעמוד) - י ע"ב (עד המילים: "איפרא הורמיז")

<u>ללומדים 6.5 דפים + 18 מקורות</u>

1. היזק ראיה, ביכנ"ס, מקיף וניקף

   ב ע"א- ד ע"ב (עד המילים: "לא יהיב ליה מידי") [למעט: ג ע"א מהמילים: "לישנא אחרינא" (שבתוך הסוגרים) עד המילים: "ששניהם לא רוצים יחלוקו"]

2. צדקה

   ז ע"ב (משנה)- ט ע"א (עד: "ונוגשיך צדקה")

   י ע"ב (מהמילים: "איפרא הורמיז") – יא ע"א (עד המשנה)

3. חינוך ותקנת יב"ג; הרחקה וגרמא בנזיקין

   כ ע"ב (מהמשנה "חנות שבחצר")- כא ע"ב (עד המילים: "מותרה ועומד הוא")

   כב ע"ב (מהמשנה) - כג ע"א (עד המשנה)

יסודות [מבוא] תורה שבעל פה

המבחן בשנה"ל תשפ"ד יכלול שאלת בחירה אחת על נושא זה.
החומר למבחן: כל החומר למעט נושא העיון השני סמכות חכמים

חומר הלימוד המעודכן בנושא זה מצוי בכמה חוברות:

1. מבוא לתושב"ע (הוצאת מרכז ההלכה והוראה תשע"ז)

2. במעגלי המשנה ויסודות תשובע"פ (הוצאת סולמות תש"פ)

3. אפשר ללמוד גם בחוברת במעגלי הלכה (מרכז הוראה והלכה תשע"ג) ולעשות את ההתאמות לחומר המעודכן על פי הקובץ המצורף כאן: השוואה בין החוברת החדשה לחומר שבחוברת במעגלי ההלכה

מבנה המבחן

חלק א – 9 שאלות - 7 שאלות בגמרא, שאלה על קטע שלא נלמד, שאלה על יסודות תושב"ע.

יש לענות על 6 שאלות [78 נקודות]

חלק ב' – 6 שאלות - 3 למסלול א ו-3 למסלול ב. יש לענות על 2 שאלות [22 נקודות]

משך המבחן

שעתיים

התאמות ללקויי למידה

חלק א – 9 שאלות - 7 שאלות בגמרא, שאלה על קטע שלא נלמד, שאלה על יסודות תושב"ע.

יש לענות על 5 שאלות [כל שאלה 16 נק' סה"כ 80 נקודות]

חלק ב' – 6 שאלות - 3 למסלול א ו-3 למסלול ב. יש לענות על 2 שאלות [כל שאלה 10 נק' סה"כ 20 נקודות]

ב. רשימת מקורות

[המקורות עצמם מצורפים בהמשך]

1. **היזק ראיה**

1. תוספות ב ע"א ד"ה בגויל
2. הרב יוסף חביבא, נימוקי יוסף, דף א ע"א בדפי הרי"ף ד"ה הכל כמנהג המדינה
3. רבנו אשר, רא"ש, בבא בתרא פרק א סימן ה
4. פסקי דין - ירושלים דיני ממונות ובירורי יהדות, חלק ה, עמ' קמג-קמו

ב. צדקה- קבלת צדקה מנכרי

5. תוספות ח ע"א ד"ה יתיב
6. הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן כב

3. צדקה- שינוי ייעוד של צדקה

7. תוספות ח ע"ב ד"ה ולשנותה
8. רבנו אשר, רא"ש, בבא בתרא פרק א סימן כט
9. הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן עה (עמ' 528)
10. הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ד סימן נא

ד. צדקה - חובה אישית וציבורית

11. הרב יעקב בן אשר, טור, יורה דעה, סימן רמז
12. תוספות ח ע"ב ד"ה אכפיה
13. הרב משה כלפון הכהן, "למעלת הצדקה וביאת הגואל", מטה משה, דרוש יב

ה. לימוד תורה ותקנת יהושע בן גמלא

14. תוספות כא ע"א ד"ה כי
15. הרב משה סופר, חתם סופר מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א

ו. הרחקת נזיקין, דינא דגרמי וגיריה דיליה

16. תוספות כב ע"ב ד"ה לימא [עד המילים: "וצ"ל לפי' מתניתין]
17. הרב משה בן נחמן, חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף כב עמוד ב
18. הרב אהרון ליכטנשטיין, שיעורי הרא"ל - דינא דגרמי, עמ' 169-179

ב. המקורות +שאלות מנחות

א. היזק ראיה

1. תוספות ד"ה גויל

2. הרב יוסף חביבא, נימוקי יוסף, דף א ע"א בדפי הרי"ף ד"ה הכל כמנהג המדינה

הכל כמנהג המדינה. אם יש מנהג בבנין יבנה הכותל הזה כמנהג המדינה. אם גויל גויל, אם גזית גזית וכן כולן. אבל שיעורי הכותל ברחבה אינו תלוי במנהג אלא דדינא הכי, דבציר מהכי קים להו לרבנן דלא קאי, ומשום הכי האריך התנא למימר זה נותן ג' וזה נותן ג'. דלא הוי ליה למימר אלא הכל כמנהג המדינה ונחזי אנן מנהגא. אלא אשמעינן דאם נהגו להרבות או למעט בשיעורין אלו הרי הוא מנהג טעות.

וטעמא דבעינן שיעורים גדולים כל כך אף על פי שאינו אלא משום היזק ראיה, משום דחיישינן שמא יפול ויצטרך להתעצם עמו בבית דין, ובין כך ובין כך יהא מזיקו בהיזק ראיה. ומינה שמעינן דאפילו רצה אחד מהם לכנוס בתוך שלו ולבנות משלו בהוצא ודפנא, חברו כופהו שיבנו בין שניהם גויל או גזית כפי המנהג, דשמא יפול ויצטרך להתעצם עמו בבית דין.

והרא"ה ז"ל מוסיף בה דברים, דאפילו בא לכנוס בתוך שלו ולבנות גויל או גזית חברו מעכב עליו, משום דאמר ליה אם אתה עושה כן לא יהא לי רשות לסמוך עליו. ואפילו אמר ליה אנא יהיבנא לך רשותא למסמך, מצי אמר ליה אי במכר לא בעינא השתא למזבן, ואי במתנה לא ניחא לי דכתיב: "ושונא מתנות יחיה" (משלי טו, כז). ומינה שאם קדם וכנס ובנה בתוך שלו אינו יכול לתבוע מחברו חצי הוצאותיו... בכותל חצר יכול הוא לומר אין רצוני אלא כותל שאוכל לסמוך עליו, וכיון שכנסת בתוך שלך איני רשאי לסמוך בו.

3. רא"ש מסכת בבא בתרא פרק א סימן ה

יש מפרשים הא דכייפי אהדדי לבנות כותל של גויל וגזית והכל כמנהג המדינה, היינו דוקא כשמעמידין הכותל על הקרקע של שניהם, ואין אחד מהן רוצה להיות כונס בתוך שלו ולבנות משלו, דמצי כל חד למימר איני רוצה לוותר קרקע ולא לבנות בבנין אם לא בבנין בר קיימא. אבל אם רצה האחד לכנוס בתוך שלו ולעשות מחיצה בתוך שלו בהוצא ודפנא כיון שמסלק היזק ראיה מחבירו דיו. ...ויש מפרשים שאפילו אם רוצה לכנוס לתוך שלו ולגדור בהוצא ודפנא חבירו מעכב עליו, לפי שאומר לו אינה מחיצה של קיימא ואצטרך לצעוק עליך תמיד כשתפול המחיצה לסלק מעלי היזק ראייתך.

ונראה כפירושא קמא, שלא נתנו חכמים גבול וקצבה למי שיש לו לסלק היזקו מחבירו שיעשה דבר קיים לדורי דורות אלא מספיק מה שמסלק היזקו ממנו לפי שעה, ואם אחר זמן יזיקנו יש שופטים בארץ.

4. פסקי דין - ירושלים דיני ממונות ובירורי יהדות, חלק ה, עמ' קמג-קמו

בית הדין לעניני ממונות בהרכב הדיינים: הרב אברהם דב לוין, אב בית דין; הרב שמואל ביבס; הרב ברוך שרגא.

תיק מס' 342 – תשנ"ו, פסק דין בתביעה על היזק ראיה מחלון למרפסת שתחתיו.

נושא הדיון: התובע מבקש לאסור על שכנו שגר מעליו לפתוח חלון מעל מרפסת פתוחה שלו באופן שיוכלו להסתכל תחתיו לתוך המרפסת בטענה של היזק ראיה.

הנתבע טוען שאין בחלון שהוא רוצה לפתוח משום היזק ראיה למרפסת שתחתיו, מכיון שמנהג המדינה הוא שבכל הבנינים יש חלונות מעל מרפסות. ועוד, ישנן חלונות ומרפסות מבנין סמוך המשקיפים על מרפסת התובע.

השאלות לדיון: א. האם במרפסת טיפוסית יש היזק ראיה.

ב. האם מנהג המדינה מבטל איסור היזק ראיה.

תשובה: במשנה בבא בתרא נט ע"ב: "לא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין", וברשב"ם: "משום היזק ראיה, וכל שכן לחצר חבירו". ...

ויש לדון מה דינה של מרפסת פתוחה הנהוגה בימינו, האם דינה כחצר שהיתה בימיהם שיש בה היזק ראיה, או כגינה שכתב היד רמה (בבא בתרא ב ע"ב אות כ) שיש בה היזק ראיה, או כגג העשוי לדירה שפסק הרמב"ם (הל' שכנים ג, ו) שיש בו היזק ראיה, או שנאמר וכך גם נראה, שדוקא בחצר שבימיהם יש היזק ראיה כיון שדרכם היה לעשות רוב תשמישם בחצר, וכפירוש רש"י ריש בבא בתרא, וכן בגינה לדעת היד רמה כיון שעשויה לדירה, וכן בגג כיון שעשוי לדירה. אבל מרפסת פתוחה הנהוגה בימינו שנועדה בעיקר לשם ישיבה ומשחק אך לא לדירה ולא לעשיית רוב צרכיהם, בה אין בה היזק ראיה. ..

באופן שיש היזק ראיה, כתב הרשב"א בשו"ת חלק ב סי' רסח שאינו רשאי לפרוץ גדרן של ישראל בהיזק ראיה אע"פ שמנהג המדינה להזיק כן. ועי' קהילות יעקב [בבא בתרא סימן ה] שרוצה לומר שבהיזק ראיה לפעמים יש בו צער הגוף ועל זה לא מועיל מנהג המדינה, כשם שלא מועילה בו מחילה. לפעמים אין זה צער הגוף אלא נזק ממון שחברו מצמצם את השתמשותו בגינה בגלל הראיה, ועל כן מועיל מנהג המדינה כמו שמועילה מחילה.

ובימינו שמנהג המדינה לבנות בניני רבי קומות ולפרוץ בהם חלונות לאוויר ולאור גם כשיש מתחתם מרפסות, הנה לפי הנ"ל שבמקום מנהג המדינה אין דנים משום היזק ראיה, ואפילו לא בגינה, על אחת כמה וכמה בנידון דידן לענין מרפסת שהיא קלה מגינה וכמו שנתבאר לעיל..., מה גם שהנתבע השיג רישיון מהעירייה לחלון שרוצה לבנות.

פסק דין

נראה להתיר לנתבע לפתוח את חלונו בגודל החלון הפתוח בקומה העליונה, וכפי הרשיון של העיריה. אך כדי למנוע ריב בין השכנים עליו להוסיף סורג מרושת שימנע הוצאת הראש דרכו, ויקטין את הראיה ממנו, וכמו שכתב בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' קיד לענין חזקה בחלון עם סורג.

ב. צדקה - קבלת צדקה מנכרי

5. תוספות ח ע"א ד"ה יתיב

6. הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן כב

ב"ה. ירושלים. "באר מים חיים ונוזלים מן לבנון" (תשל"ח) לפ"ק. לכבוד ידידנו הדגול איש חי רב פעלים לתורה ולתעודה אוצר כלי חמדה ויראת ה' היא אוצרו הרה"ג רבי יהודה קופרמן שליט"א [זצ"ל].

אחרי עתרת החיים והשלום, אודות שאלתו אם מותר לקבל תרומות לבנין בית הכנסת של המוסד שכת"ר [כבוד תורתו] עומד בראשו [מכללה לבנות בית וגן ירושלים], גם מבתי הכנסת של קהלות הריפורמים מארצות הברית, הנני להשיב בסייעתא דשמיא.

...מצאתי להגאון רבנו חיים בן עטר בספר ראשון לציון (דף קט סע"א) שכתב, שמותר לקבל צדקה מישראל מומר, דלא שייך ביה טעמא ד"ביבוש קצירה תשברנה". ע"ש. וכן כתב החתם סופר בחידושיו לבבא בתרא (ח א) שבודאי שמותר לקבל צדקה מישראל מומר, שאע"פ שחטא ישראל הוא, ולא שייך ביה האי טעמא ד"ביבוש קצירה תשברנה". ע"ש. וכל שכן לפי מ"ש עוד הגאון מורנו הרב חיים בן עטר בספר ראשון לציון (דף קז סע"ב), דלא חיישינן להא דכתיב "ביבוש קצירה תשברנה", אלא לענין צדקה שנותנים המלך והשרים, שהיא מכריעה את זכותם להמשיך מלכותם, אבל צדקה שעושה איזה גוי הדיוט יבטל הוא וצדקתו ואין לחוש לזה כלל. ע"ש.

ולפ"ז יש ליישב קושית התוס' מההוא טייעא דנדב מנורה לבי כנישתא וקבלו ממנו. דשאני התם דהוי הדיוט שתרם באופן פרטי לבית הכנסת. וכן י"ל בזה מה שכתב הרמב"ם (בפרק י' מהל' מלכים הלכה י): "בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה (חוץ משבת ותלמוד תורה) כדי לקבל שכר, אין מונעים אותו מלעשותה כהלכתה, ואם הביא עולה מקבלין אותה, וכן אם נתן צדקה מקבלין ממנו, ונראה לי שנותנים אותה לעניי ישראל, הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו, אבל עכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנים אותה לעניי עכו"ם". ע"כ. ומרן הכסף משנה שם הקשה, דהא בפרק קמא דבבא בתרא (י ב) מוכח להדיא דדוקא משום שלום מלכות קיבלם רבא וחילקם לעניי עכו"ם, אלמא דאי לאו משום שלום מלכות אין מקבלים מידם כלל. והניח בצ"ע. ...ולפי החילוק הנ"ל י"ל שדוקא במלך או שר שנותנים צדקה שיש להם זכות שעל ידי כך תאריך מלכותם אנו צריכים לטעם של "שלום מלכות", אבל בהדיוט מעיקר הדין אין בו כל חשש, יבטלו הוא וצדקתו.

...גם הלום ראיתי להגרא"י קוק בשו"ת דעת כהן (סימן קלב, עמ' רמז) שכתב, כי לולא דברי התוס' היה נראה לומר שלא שייך הטעם ד'ביבוש קצירה תשברנה' אלא בצדקה שבית המלכות נותן, אבל בנכרים יחידים שתורמים לצדקה לא שייך טעם זה, ולכן לא מצאנו ענין זה בש"ס אלא אצל אמו של שבור מלכא. אבל מה נעשה שמדברי התוס' שהקשו מההוא טייעא דנדב מנורה לבית כנסת מוכח דלא סבירא ליה הכי, וגם סתימת הפוסקים שלא חילקו כלל בזה, מוכח דלא סבירא ליה חילוק זה, וצריכים אנו לקבל באימה את דעתם הרחבה מדעתינו. ע"ש.

...ועדיין אני אומר, שאפילו לדברי המחמירים, דוקא אם המומר תורם דבר מסויים, כגון מנורה לבית הכנסת או מפה לספר תורה וכיו"ב, אין מקבלין ממנו. מה שאין כן אם תורם סכום מעות לבנין בית הכנסת וכיו"ב שיש לומר דבכי האי גוונא שפיר דמי לקבל ממנו. וכ"כ האליה רבה (סימן קנד ס"ק יז), שאם המומר נותן מעות לכתוב ס"ת בשמו, אפילו אם הוא מומר לעבודה זרה מותר. ע"ש. [וכ"כ להלכה בשו"ת פרי השדה ח"ב (סימן מט) ובשו"ת עצי הלבנון (חאו"ח סימן ז). ע"ש]. ...אולם מאחר שכתב מעכ"ת בשאלתו: "כי ידוע לנו מראש כי כל בית כנסת אשר ישתתף במבצע ההתרמה להקמת בית הכנסת של המוסד, ידרוש מאתנו לרשום את שמו של בית הכנסת התורם, חרות על שיש במקום בולט ליד הכניסה לבית הכנסת של המוסד, כאחד התורמים", דבר זה נראה לי שהוא חמור

ביותר, כי הנה ידוע מה שגאוני עולם בדורות הקודמים יצאו באיסור חמור נגד הריפורמים, ונגד בתי הכנסת שלהם אשר נבנו בחיקוי הכנסיות של הנוצרים, ודימו אותם הגאונים לבתי עבודה זרה שאסור להכנס לתוכם. ...ואם כן איך יעלה על הדעת להתיר לחרות שמות בתי הכנסת של הריפורמים בעט ברזל ועופרת, ולהשאיר להם שם עולם שלא יכרת, ולחלוק להם כבוד בשערי מקום מקדש מעט שלנו, והרי ידוע שפרנסיהם ורבניהם השחיתו התעיבו לאין קץ, וחיללו כל קודש, והתירו עריות בפרהסיא בטקסי נישואי תערובת, עם הופעת כומרים נוצריים בטקסי הנישואין הנ"ל. ...ולכן עצתי אמונה לכת"ר שאם יעמדו הריפורמים על דרישתם לחרות את שם בית הכנסת שלהם בפתח בית הכנסת של המוסד של כת"ר, ימנע עצמו מלקבל תרומותיהם, וממקום אחר ישלח שלומיו, כי לא אלמן ישראל, וכמו שאמרו חז"ל, אשריהם ישראל שנתבעים ונותנים. ובלאו הכי לא נכון לכתחילה לפנות אליהם "בחוזר" ולבקשם לתרום לבית הכנסת. ...ויהי רצון שהשי"ת יהיה עזרו ומגנו וישלח עזרתו מקודש להגדיל תורה ולהאדירה לאורך ימים ושנות חיים וכל טוב. עובדיה יוסף ראשון לציון הרב הראשי לישראל.

7. תוספות ח ע"ב ד"ה ולשנותה

- לפי ר"ת מה היקף השינוי שמותר לעשות בצדקה שיועדה למטרה מסויימת, ומדוע? כתוב דוגמא להנהגה של ר"ת.
- ע"פ ר"ת מדוע נאמר בגמרא בערכין (ו ע"ב) שאסור לשנות תרומה שניתנה לבית כנסת?

8. רבנו אשר, רא"ש בבא בתרא פרק א סימן כט

פי' ר"ת ולשנותן לכל מה שירצו אפילו לדבר הרשות, והתיר ליתן מעות הקופה לשומרי העיר לפי שעל דעת בני העיר נותנין אותה. והא דאמרינן' בערכין [ו ע"א]: "האומר סלע זו לצדקה עד שלא באת ליד גבאי מותר לשנותה, משבאת ליד גבאי אסור לשנותה". הני מילי גבאי, אבל צבור יכולין לשנות, וגבאי נמי דוקא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מותר לשנותה.

...והרב ר' יוסף הלוי [אבן מגאש] ז"ל כתב דהא דקאמר ולשנותן לכל מה שירצו דוקא לדבר שהוא צורך עניים ... והביא ראיה מהא דתנן במס' שקלים (פ"ב מ"ה) מותר עניים לעניים מותר שבוים לשבויים ...ונראה לי דאין ראיה ממה שהביא מההיא דשקלים. דהתם לא איירי במעות של קופה אלא ע"י מקרה שהוצרכו לגבות מעות לצורך עניים כגון מלבושים או שבאו שם עניים הרבה דומיא דשבויים, ובהא הוא דאמר דמה שהגבו לשמם לא ישנוה ליתנו לעניים אחרים. אבל בני העיר שעשו קופה בסתם, לדעתם עשאוה, ולשנותן לכל מה שירצו. ולכשיצטרכו מעות לעניי עירם יגבו פעם אחרת.

כן משמע לישנא ד"לכל מה שירצו". דאי לאשמועינן דלצורך עניים דוקא יכולין לשנותה, כיון דאשמועינן כבר דיכולין לשנות תמחוי שהוא לעניי עולם ליתנן לעניי העיר, וקופה שהיא לעניי העיר ליתנו לעניי עולם, ואין בו משום גזל שנותן מה שנגבה לעני זה לעני אחר, כל שכן מה שנגבה לאותן עניים שיכול לשנותן ממעשה למעשה. ...על כן נראה דברי ר"ת.

9. הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן עה (עמ' 528)

[השאלה עסקה בשימוש בכסף שנאסף לרפואת ילדה חולה שנפטרה לבסוף. המקרה היה בצפון אמריקה. המחזיקים בכסף רוצים להשתמש ביתרת הכסף למטרות עליה לארץ, התורמים דורשים שהכסף יועבר לחולים דומים, והמשפחה רוצה להקים סניף בנ"ע על שמה של הילדה]

השאלה שבה נחלקו ר"ת והר"י מיגאש היא: מה מעמדם של הפרנסים? האם ידם כידו של השבוי והעני [ע"פ בבא קמא לו ע"ב], או שידם כיד התורמים? אם תפקידם הוא כשל גבאי צדקה שידם כיד העניים הכסף ודאי אינו שלהם, והם אינם רשאים להוציאו ולהשתמש בו לשום צורך אחר, ואף המותר שגבו שייך להם. אך אם הם עומדים במקומם של התורמים, הרי הם רשאים לעשות במותר כפי הבנתם...

דעת ר"ת היא שהפרנס אינו כגבאי וידו אינה כיד העני. וכיון שהעניים לא זכו עדיין בכסף שבקופה, הפרנסים רשאים לשנותם על פי צרכי אנשי העיר אפילו לדבר הרשות. ורק כשהכסף הגיע ליד הגבאי הוא נתפס בקדושת צדקה והעניים זוכים בו, ופשוט שהוא אינו יכול לשנותו לדבר הרשות.

ואילו הר"י מיגאש סובר שמיד עם איסוף הכסף הוא נתפס בקדושת הצדקה, ואם כן פרנסי הציבור ידם כיד העניים, ואין יכולת בידם לשנותו לדבר הרשות.

10. הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ד סימן נא

מגבית הנערכת ע"י פרנסי וגבאי הקהילה הידועים ומוכרים לכל, וכל התורם באמצעותם, אף שנאמר לו לתרום למטרה מסויימת ולאדם מסויים, סומך בעיקר עליהם, ובדעתו שהם יעשו בכספי המגבית כפי שנראה להם. ולכן הרי זה כאילו הותנה מראש שמותר להם לשנות לפי הצורך ולפי הבנתם, וכל שכן אם הותנה כן מפורש בתקנות הקהל. אבל מגבית הנערכת ע"י אנשים מסויימים למטרה מסויימת ומוגדרת וכל שכן לאדם מסויים, אין להם רשות כלל לשנות מאותה מטרה, ואם גבו לצורך מסויים של עניים ונותר בידם, יתנוהו לעניים בלבד, וכן לשבויים ומתים. ואם גבו לצורך עני מסויים, היינו שהזכירו שמו בשעת המגבית, יינתן המותר לאותו עני דוקא שכבר זכה בו. ועיקר זה למדתי מדברי הרא"ש (במסכת בבא בתרא פרק א' סעיף כ"ט), ועיין שם בדבריו.

...מעתה נתבררה ההלכה שאפילו מגבית שנערכה לצורך עני מסויים, אם הגבאים הם פרנסי צבור, יש להם הרשות לשנותה לפי צורך שעה כראות עיניהם... והטעם כמו

שנתבאר שכל הנותנים סמכה דעתם על הגבאים שיעשו בכסף כהבנתם, אף שאמרו להם לצורך פלוני, וכמו שמבואר בירושלמי (שקלים ב, ה) שהוא מקור הלכה זאת: "אין פודין שבוי בשבוי... ואין ממחין ביד הפרנסים בכך". ...אך עצה טובה איעצכם לעתיד, באם תתעסקו במצווה דומה, שתתנו תנאי עם האדם שלשמו נערכת המגבית, שבמידה ויישאר מכספי המגבית עודף על צרכיו כפי שיותנה מראש (כדי שלא יתבע תביעות מוגזמות), תהיה הרשות נתונה לשנות לאדם אחר, וטוב לכתוב כזאת גם בפניה אל התורמים, שכאשר יתרמו יעשו על מנת כן, ובזה תצאו מכל ספק, ותהיה משכורתכם שלמה מאת ה'.

ד. צדקה - חובה אישית וציבורית

11. הרב יעקב בן אשר, טור, יורה דעה, סימן רמז

ואל יעלה בליבו עצה לומר: איך אחסר ממוני ליתנו לעניים? כי יש לו לדעת שאין הממון שלו, אלא פיקדון לעשות בו רצון המפקיד, וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו, וזהו החלק הטובה שיהיה לו ממנו, כדכתיב: "והלך לפניך צדקך" (ישעיהו נח, ח).

ועוד, כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד, כדכתיב: "מהחל התרומה לביא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרוב כי ה' ברך את עמו" (דברי הימים ב לא, י), וכתיב: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי עליכם ברכה עד בלי די" (מלאכי ג, י). ואמרו חכמים (תענית ט ע"א): בכל דבר אסור לנסות את ה' חוץ מדבר זה, כדכתיב: "ובחנוני נא בזאת" (מלאכי שם).

ועוד, כי הוא דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, כאשר אירע לצרפית (מלכים א' יז) בשביל עוגה קטנה שנתנה לאליהו, ומניעתה תרחיק הקרובים לשכינה ממנה ומן התורה כאשר אירע לעמון ומואב שהיו קרובים אלינו ונתרחקו על אשר לא קדמו אותנו בלחם ובמים, ומקרבת הרחוקים לחסות תחת כנפי השכינה, כאשר אירע ליתרו על אמרו: "קראן לו ויאכל לחם" (שמות ב, כ) על כן צריך אדם ליזהר מאד מאד ליתנה כראוי.

12. תוספות ח ע"ב ד"ה אכפיה

13. הרב כלפון משה הכהן, "למעלת הצדקה וביאת הגואל", מטה משה, דרוש יב

כלפי האנשים התועים בדעתם לאמור למה זה אתן ביד גבאי צדקה שמינו אותו בית דין או הממשלה, הלא אנכי ראוי להשמט ממנו ואתן הנראה לי לאיזה עני הגון בעיני. אך זה באמת קלקול גמור הוא. שאם כוונתו להוסיף מה טוב חלקו. ואם לחסר מהנעשה על ידי הממונים מטעם בית דין ובית המשפט אז הוא מקלקל, הגם שבאמת יתן אותו השיעור לאיזה עני. וזה לשש סיבות:

1. דיתכן דכמעשיו אלה יעשו אנשים שאינם מהוגנים ונשמטים גם מלשלם מה שקבעו להם ולא יתנו צדקה לגמרי. ונמצא הוא הגורם ביטול צדקה בדעתו זאת.
2. דיתכן שאותו עני לוקח מכיס צדקה ומיד העשיר, ונחסר לעני אחר.
3. דגבאי צדקה אין קובעין דבר רק על ידי חקירה ודרישה ואשר יראה לאיש פרטי שהם טעו אולי, באמת אינו נכון.
4. דכשאדם נותן לגבאי צדקה אין לו חשש כלל אם ימשך חס ושלום טעות דבכל זאת הנותן עשה כדין.
5. כשנותן לגבאי צדקה צדקתו תהיה ציבורית ובה זכות הרבים אשר אין קץ לשכר מצוות הרבים כמו שנאמר: "הן אל כביר לא ימאס" (איוב לו, ה). לא כן בהיותו עושה לבדו שהוא מצוות יחיד.
6. דכשנותן לגבאי צדקה הנה מתפרנסים מזה עניים רבים וחכמים רבים ואם יש אחד או שניים או עשרה שאינם הגונים, ובכל זאת הוא נוטל חלק גדול במצווה מהראויים שהם רבים. לא כן העושה מדעתו לבדו דאם הלוקח אינו הגון אין לו מצווה בזה. ...ולכן אם בכל זאת נראה לאיש יחיד לתת דבר מה לעניים פרטיים לדעתו, לא מפני זה יחסר מהקבוע עליו מהגבאים.

ה. לימוד תורה ותקנת יהושע בן גמלא

14. תוספות כא ע"א ד"ה כי

15. הרב משה סופר, חתם סופר מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א

ונראה עוד פשוט דודאי מאז ומעולם היו מלמדי תינוקות בישראל בכל עיר ועיר, כי מי שיש לו אב שחייב ללמד בנו, שכרו האבות מלמדים לבניהם ...ולא היה החיוב מוטל על הציבור אלא על האב או על עצמו. מכל שכן ששום יחיד לא התחייב לסבול ריבוי דרך וקול תינוקות, והאב ימציא לבניו מקום שיפוייסו השכנים לסבול. אך משתיקנו יהושע בן גמלא והוטל על הציבור, אם כן הוא הדין על כל יחיד אפילו מי שאין לו בן, היטל חיובו של בן זה לסייעו לאביו או להציבור להניחו לגור בשכונתו.

ונראה לי עוד דגוף הדין לאו מיהושע בן גמלא ואילך נתחדש, אלא כן הוא מעיקור הדין וכל מצווה המוטלת על הציבור לסייעו זה את זה כגון מוהל, דמילת הבנים מוטל על כל ישראל למי שאין לו אב, הוא הדין כשיש לו אב [רמב"ם הל' מילה ג, א], על כל פנים מוטל על כל ישראל להניח לדור המוהל בשכונתם או רופא נפשות וכן תפלה בציבור [רמב"ם הל' דעות ד, כג; רמב"ם הל' שכנים ו, א]. אך תינוקות של בית רבן מאז לא היה מוטל אלא על האב, לא סבלו השכנים הזיקא דידהו. וחזית יהושע בן גמלא להטיל גם זה על הציבור. וסבירא ליה לרבא הוא הדין על היחידים שלא יכלו לומר לך לבית הכנסת שבעיר.

ו. הרחקת נזיקין - האיסור להזיק

16. תוספות כב ע"ב ד"ה לימא [עד המילים: "וצ"ל לפי' מתניתין]

17. הרב משה בן נחמן, חידושי הרמב"ן מסכת בבא בתרא דף כב עמוד ב

לימא מתני' דלא כרבי יוסי. כתב רש"י ז"ל דטובא מילי איכא במתניתין דודאי דלא כרבי יוסי אלא נימא אף זו דלא כר' יוסי. ומשמע דמשום דאית בה כעין טעמא בעי לה, דמספקא ליה אי איתה אי ליתה.

ורבנו חננאל ורבינו יצחק ז"ל אלפאסי כתבו מדקא בעינן הכא לימא דלא כרבי יוסי, שמע מינה כולה מתניתין מודה בה ר' יוסי, והניחו טעם הדבר סתום ולא מפורש. ושמענו שכל היזק המזיק במקום שמניחין אותו אף על גב דלית ביה גירי השתא, דלבתר שעתא הוא דמזיק כגיריה דמו, ועדיפי נמי מגיריה דממש הוא ומיחייב לסלוקי היזיקא.

ולא אמרו גיריה אלא דומיא דנמייה שקופצת מסולם לשובך ודומיא דגירי עצמן (בבא בתרא כב ע"ב). הילכך מתני' ניחא דבור ושיח ומערה ודאי לא קשיא, משום דכל מרא ומרא דקא מחי מרפי ליה לארעיה כדמפורש בגמרא לעיל (בבא בתרא יז ע"א-ע"ב). ואמת המים ונברכת הכובסין לאו משום דאזיל מיא לכותל הוא, דמיא מיתם תיימי בפחות משלשה טפחים והדר אזלי, אלא משום מתונא דאית בהו מתקלקל קרקעיתו של כותל דומיא דחול במתונא (בבא בתרא יט ע"א).

...ור"ח ז"ל כתב בלשון קצרה: "הני כולהו דמתניתין גיריה נינהו דמההיא שעתא משתכח היזיקיהו" (בבא בתרא כב ע"ב). ולא פליג אלא באילן דבעידנא דנטע ליתנהו לשרשין (בבא בתרא יז ע"ב), וזה הטעם מספיק לכל ההרחקות השנויות במשנתנו.

18. הרב אהרון ליכטנשטיין, שיעורי הרא"ל - דינא דגרמי, עמ' 169-179

במסכת בבא קמא (בששת הפרקים הראשונים שממוקדים בנזיקין), נידון בעיקר הפן הממוני של חיוב התשלומין. בבבא בתרא [בפרק שני] הרובד האיסורי, הן ביחס למה שמוטל על האדם והן ביחס למה שניתן לכפות ע"י בית דין. יש מעשים 'רעים' שאיננם כלולי בהגדרת נזק, ומסיבות שונות. לעיתים מפני שלתופעה עצמה חסרים מרכיבים שיגדירו אותה כנזק. למשל, רעש ועשן שמהווים מטרד אך אינם בגדר נזק. לעיתים, התופעה עצמה יוצרת בשטח השלכות נזקיות ממשיות, אך אין יכולת להגדיר את התופעה כנזק מפאת המידה המועטה שבה האדם מעורה בתהליך ההיזק. הדוגמא המובהקת לכך היא התהליך של גרמא. בגמרא בבבא בתרא כב ע"ב מבואר שגרמא בנזיקין אסור אך אין משלמים עליו. לפיכך יש לתת את הדעת על פן האיסור בנזיקין.

[א] ...היד רמה (הרב מאיר הלוי אבועלפייא, יד רמה, בבא בתרא פרק ב סימן קז) דן בהרחבה ביסוד של גרמא. אגב דבריו הוא מעיר על כך שהיזק ישיר אסור מן התורה: "...מיהו האי מעשה גופיה דאהנו ביה מעשיו – איסורא הוא, דאסור למיגרם מידי דאתי מיניה היזקא לאינשי. אי משום 'לפני עור' (ויקרא יט, יד), ואי משום 'ואהבת לרעך כמוך' (שם יח)".

היד רמה מציין שני מקורות כלליים כאלו. השני הוא "ואהבת לרעך כמוך" ועל גביו תרגומו של הלל הזקן האומר: "מאי דעלך סני לחברך לא תעביד" (שבת לא ע"א). ברור שאין אדם הרוצה שיזיקו את ממונו, ועל כן נכלל בציווי של "ואהבת" ועל פי הפרשנות של הלל הזקן, האיסור להזיק ממון חברו. ...המקור הראשון שמציין היד רמה הוא "לפני עור לא תתן מכשול". גם כאן מדובר בעיקרון כללי מאד, והגדרים של המכשול לא מפורטים.

[ב]...ניתן להצביע על עוד שני מקורות. האחד הוא "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לו). ציווי זה מוסב במקורו על מצוות צדקה ועל איסור ריבית, אך הוא ניתן להרחבה כללית יותר. נוכל לראות בציווי זה מקור כללי אף לאיסור נזיקין.

מקור נוסף אף הוא כללי יותר הינו הציווי של "ועשית הישר והטוב" (דברים ו, יח). הרמב"ן (שם) מבאר שזו דרישה עקרונית להתנהגות הוגנת ומוסרית. דרישה כזו ודאי כוללת בתוכה גם את האיסור להזיק.

[ג] מוקד נוסף שבו מבואר קיומו של איסור ספציפי בנזיקין. כמקור לאיסור ניתן להעלות שלוש אפשרויות:

(1) נפתח במה שמובא בשם הגר"ח (הגאון הרב חיים סולוביצ'יק מבריסק, הובאו דברי אצל תלמידו הרב ברוך דב ליבוביץ, ברכת שמואל, בבא קמא סימן ב). הגר"ח מצביע על הפסוק של: "ולא ישמרנו" (שמות כא, כט). מפסוק זה מדייק הגר"ח שיש חובת שמירה על היזקים ובאים בטענה כלפי מי שלא שמר. אם מוכנים להניח שחוסר שמירה נטען כלפי מי שיש עליו חובת שמירה ברמה של איסורין, יש לנו מקור לאיסור נזיקין. ...יש לציין שאם מקבלים את "ולא ישמרנו" כמקור, הרי שמקור זה מוסב הן על אדם המזיק והן על נזקי ממון. מסברה, היה ניתן לומר שאיסור נזיקין יוסב רק על אדם המזיק, אך מהפסוק רואים שמדובר גם בנזקי ממונו של האדם.

(2) מקור אפשרי נוסף מופיע בגמרא בסנהדרין (ז ע"ב): " 'ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו' (דברים א, טז). 'בין איש ובין אחיו' – אפילו בין בית לעליה. 'ובין גרו' אמר רב יהודה: אפילו בין תנור לכירים. רבנו חננאל פירש: "...אפילו בין בית לעלייה צריך הדיין להיות בקי כמשפט הפסדת העלייה על הבית כמה היא, כדי שידין כמה יש לבעל העלייה בתחתון. וכך צריך להיות בקי כמה הרחקת התנור מן הכותל... וכמה הרחקת הכירה".. כל אלו קשורים לדיני שכנים הנידונים בפרק השני של בבא בתרא.

(3) מוקד אפשרי נוסף לאיסור מקומי בנזיקין, הוא הדין של השבת אבידה. הרי דברים קל וחומר, אם אדם מצוה להשיב אבידת חבירו, ודאי שהוא נאסר לאבד את ממון חבירו. יתירה מזו, מצוות השבת אבידה כוללת בתוכה לא רק את החזרת החפץ האבוד, אלא גם את מניעת המצב של איבוד. לפיכך, קל וישיר הוא המעבר מדין השבת אבידה לאיסור להזיק. ...כיוון דומה עולה מהרמב"ם בהתייחסו לפסוק של: "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז). ההבנה המקובלת רואה בפסוק זה דין בדיני נפשות, אם נפשות ממש ואם חבלת הגוף. אך הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רצז) מצטט ברייתא מתורת כהנים, שדנה בהקשר של פסוק זה גם בהפסדים ממוניים:

> ...ובאה האזהרה באמרו "לא תעמוד על דם רעך". וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה. כי הוא רואה ממון חבירו אבד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת.